

СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНИЙ ВИМІР МЕТАФОРИЗАЦІЇ ТЕРМІНІВ ДЕРЕВООБРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню семантико-когнітивних особливостей метафоричного переосмислення термінів деревообробної промисловості в сучасній англійській мові. У розвідці обґрунтовується роль метафоризації як одного з джерел поповнення фахової лексики новими термінами. Метафора розглядається як когнітивний механізм, що дозволяє осмислювати абстрактні поняття за допомогою семантики конкретних об'єктів. Визначено домінуючі види й моделі метафоричних конструкцій. Фахова мова відображає когнітивні структури, які знаходяться у взаємозв'язку з семантичними. Зважаючи на структуру термінів деревообробної галузі, метафоричного впливу на їх семантичний зміст зазнають синтетичні й аналітичні форми.

Ключові слова: термін, номінативні одиниці, поняття, когнітивна лінгвістика, когнітивні процеси, концептуалізація, категоризація, метафора, семантична ознака.

Плідний розвиток науки як відображення діяльності визначається її концептуальним апаратом з чіткою спеціалізованою термінологією, яка забезпечує номінування об'єктів, явищ і процесів певної галузі знань і сфер активності людини. Теоретична й методична база дослідження метафоризації термінів деревообробної промисловості системно інтегрує здобутки, отримані науковцями в галузі теорії номінації [1; 3; 6; 12], термінознавства [8; 10; 20], семантики [1; 2; 9], когнітивної лінгвістики [5; 7; 14; 15; 16; 17; 18; 19]. Номінативний акт представляє завершальний етап розумової діяльності, на якому відбувається пошук найменувань для деякого результату пізнання, тож вивчення номінативних процесів передбачає дослідження інформаційного аспекту мови [12, с. 56–57]. Утворенню знання, відображеного в значенні термінів як номінативних одиниць, передують когнітивні процеси концептуалізації й категоризації. Концептуалізація – це процес пізнавальної діяльності людини, який полягає в осмисленні, впорядкуванні і структуруванні інформації [5, с. 93; 17, с. 47], що підлягає певній рубриці досвіду в результаті категоризації [5, с. 42; 19, с. 739].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю виявлення закономірностей семантичної організації термінології деревообробної промисловості, що може виявитися корисним для вивчення розвитку й функціонування терміносистем у цілому.

Об'єктом вивчення слугує англомовна терміносистема сфери сучасної деревообробної промисловості.

Основним **завданням** дослідження виступає встановлення семантичних закономірностей метафоризації термінів деревообробної промисловості як способу репрезентації спеціального знання.

Матеріалом дослідження стали однослівні й складені англомовні терміни-метафори галузі деревообробної промисловості, отримані методом суцільної вибірки зі словників вузькоспеціалізованих термінів.

Мета дослідження зумовила його проведення з залученням *методу* концептуального аналізу, що дозволяє розглядати мову як ментальне утворення й одну з найважливіших систем репрезентації знань людини. Для опису структурно-семантичних характеристик метафоричних одиниць використовувалися дефініційний і компонентний аналізи. Концептуальний аналіз вважають продовженням семантичного аналізу, розробленого в традиційній лінгвістиці, який протиставляється першому за двома критеріями – ступенем абстрагування та композиційністю [6, с. 372]. Семантичний аналіз лексики – один із способів проникнути в національну картину світу [7, с. 95].

Термінологія деревообробної галузі є сукупністю мовних одиниць, які *номінують* дії, об'єкти, явища та їх характеристики і властиві для процесу виробництва з механічного та хіміко-механічного оброблення і перероблення деревини [4]. Вторинна термінологічна номінація базується на асоціативному характері мислення й для нового позначення в акті номінації використовує одиниці, які вже функціонують у мові. Основні принципи мовної номінації притаманні й термінологічному найменуванню. Структурні й функціональні особливості термінів полягають у тому, що вони створюються як вираження спеціальних понять в міру усвідомлення їх необхідності за участі взаємопов'язаних зовнішніх і внутрішніх мовних факторів.

Одиницями номінації можуть бути елементи усіх мовних рівнів за умови, що вони репрезентують виділений та осмислений фрагмент дійсності в мовленнєвій та мисленнєвій діяльності [18, с. 217]. Спочатку науковці у якості номінативних одиниць розглядали лише структури, рівні слову або еквівалентні йому за своїм призначенням називати предмет – багатослівні терміни, фразеологічні звороти і так далі. Лексема й досі вважається основною одиницею номінації, виступаючи в мовленні або в якості функціонально-структурного елементу висловлення, або як самодостатня номінативна одиниця [3, с. 201]. До структурних ознак термінів відносять синтетичність або аналітичність номінативних одиниць, зважаючи на їх компонентний склад – однослівні й словосполучення.

Фахова мова відображає когнітивні структури, які знаходяться у взаємозв'язку з семантичними. Процес лексичної термінологізації відбувається за допомогою семантичного процесу *метафоризації*. Метафора тлумачиться як засіб номінації, вербалізований спосіб мислення та створення мовної картини світу. У розрізі когнітивної теорії метафори науковці акцентують увагу на розумінні метафори як форми думки, в основі якої є схожість екстралінгвальних понять про об'єкти дійсно-

сті, підкреслюючи її важливу роль в побудові концептуальної й вербальної систем людини, категоризації навколишнього світу, процесах мислення й сприйняття [13; 16; 19]. Найбільш фундаментальні культурні цінності узгоджуються з метафоричною структурою основних понять цієї культури. Іншими словами, сприйняття об'єктів навколишньої дійсності ґрунтується на переосмисленні базових понять людського досвіду. Когнітивне термінознавство розглядає метафору як ментальний механізм, за допомогою якого абстрактні поняття трактуються в термінах більш конкретних як один із фундаментальних прийомів пізнання та концептуалізації дійсності [14; 15].

Метафоричний термін має складну структуру, в якій фіксуються знання про об'єкт, що позначається як сукупність певних **семантичних ознак**. У межах терміносистеми деревообробної промисловості виокремлюємо семантичні групи термінів залежно від обраної ознаки, яка стає основою метафоричного перенесення і актуалізує низку **схожих властивостей** уподібнених понять:

1) місце розташування: **bark pocket** – *a small fragment of bark that is partly or wholly enclosed within the inner wood* [22]; **crown** – *the upper part of a tree, including branches, foliage, etc.* [23]; **bed** – *to level and buffer the ground along the line on which a tree is to be felled to decrease shattering of the timber* [21];

2) форма: **annual ring** – *tree's layer of wood growth for one year that can be seen on the cross sections of tree stems or branches* [23]; **wavy grain** – *grain occurring in fairly uniform waves, a decorative feature, especially in sycamore* [22];

3) довжина: **board foot** – *unit of measurement represented by a board, which is typically unfinished and unsurfaced, 1 foot long, 1 foot wide and 1 inch thick* [23];

4) функція: **head saw** – *the main log cutting saw in a sawmill* [23] або її відсутність: **dead knot** – *non inter-grown knot*; **cut-to-length harvester** – *self-propelled tracked or wheeled harvesting machine, designed to fell, limb, and buck a tree into logs* [22].

5) колір: **marbling** – *a term used for an attractive brown colouration in sycamore* [22].

Для метафоричної номінації термінів деревообробної промисловості використовують номінативні одиниці:

а) слова-антропоніми, такі як *bone, head, heart, face, foot* та інші:

1) **bone yard** – *storage place for old, used, or worn out equipment or machinery* [21] – оголеність кістки уподібнюється до непридатності спорядження *'old, used, or worn out'*;

2) **head saw** – *the main log cutting saw in a sawmill*; **pointing head** – *a device used to form the point on the end of roundwood fence posts* [24] – важливістю *'the main log'* чи розташування сегменту колоди *'the point on the end'* пояснюється семантичний зв'язок терміну з лексемою *head*;

3) **heartwood** – *the inner core of a wood stem; usually darker in color than the outer sapwood* [23]; **heart shake** – *a radial shake emerging at the centre of the log*; **exposed heart** – *timber sawn so that the pith is visible on a face or edge* – ставлення носіїв мови до серця як одного з основних органів людини визначає використання номінативної одиниці *heart* в складі словосполучень з семами *'the inner core'*, *'at the centre'*, *'the pith is visible'*;

4) **face** – *either of the broader longitudinal opposite surfaces of a square or wane-edged piece* [22] – сема *'the broader opposite surfaces'* є основою метафоричного переносу;

5) **eye** – *the hole in the centre of a circular saw blade so it can be fitted on the*

arbor – схожість за формою сприяє ототожненню отвору *'the hole'* з вічком;

б) найменування живих істот: **tiger oak** – *an attractive dark brown stripy colouration in the heartwood of oak determined by the beef steak fungus *Fistulina hepatica** [22] – назва різновиду дубової деревини, зумовлену схожістю з тигром її смужковим зовнішнім виглядом *'dark brown stripy colouration'*;

в) назви предметів, створених людиною – предмети побуту (*chair*): **barber chair** – *high slab-like splint like a chair back, left standing on a stump above the undercut after faulty felling or heavy lean of the tree* [21]; спортивний інвентар (*ball, bicycle*): **ball-hooter** – *someone who rolls or slides logs down a hillside*; **bicycle** – *carriage or trolley used on a skyline* [21]; назви фрагментів одягу (*collar*): **collarless saw** – *the saw floating on the arbor being keyed promptly to the arbor itself* [24].

Таким чином, значення загальноживаних слів переосмислюється за певною ознакою, завдяки чому вони отримують можливість увійти до складу терміносистеми, набуваючи в ній нове значення на основі подібності двох об'єктів, які слугують джерелом і цілєю в структурі **концептуальної метафори**. У деревообробній фаховій мові реалізуються три види метафори: антропоморфна, природоморфна і артефактна, виокремлені за сферою-джерелом: ЛЮДИНА, ПРИРОДА, ПРЕДМЕТ. Згідно класифікації Дж. Лакоффа і М. Джонсона [15], метафоричні вирази, що відносяться до даних груп, належать до онтологічних метафор, які ототожнюють частини людського досвіду з об'єктами або речовинами. Персоніфікація (інтерпретація матеріального об'єкта чи явища як людини) найбільш повно представлена в групі **антропоморфної метафори** ДЕРЕВИНА – ЛЮДИНА: **widow maker** – *any loose overhead debris such as limbs or tree tops that may fall at any time, widow makers are extremely dangerous and present the faller with a continual source of danger* [24] – частина дерева, яка загрожує життю особи, яка його спилиє, порівнюється з овдовінням дружини.

Природоморфна метафора використовує природні явища, світ тварин і рослин як сфери джерела переосмислення: словосполучення **caterpillar tractor** – *a brand of bulldozer-type tractor* [24] – втілює концептуальну метафору СПОРЯДЖЕННЯ – ТВАРИНА.

Передумовою створення **артефактної метафори** є уподібнення назв процесів і об'єктів деревообробної промисловості предметам або явищам навколишньої дійсності: **pan** – *large, flat, upward-curving metal plate on which log ends or pallets are placed to make skidding easier and prevent digging in and rutting* [21] – ПРИЛАДДЯ – ПРЕДМЕТ ПОБУТУ.

Серед термінологічних номінацій метафоричного походження аналізованої групи – переосмислені слова, що використовувалися **в інших професійних галузях**. Зокрема, у термінологію деревообробної промисловості зі сфери **крюю машинобудування** перемістилися слова *кішениця (bark pocket)* і *манжет (collarless saw)*. Іншим прикладом є терміни метафоричного походження в деревообробній термінології, до складу яких входять елементи, утворені на базі терміноодиниць **агропромисловості (biomass harvesting)**, **спорту (ballhooter, bicycle)** та **суднобудування (cold deck)**. Семантичній трансформації термінів сприяє інтеграція наук, інтелектуалізація літературної мови шляхом збагачення її різногалузевою термінологією.

Зважаючи на **структурний аспект** термінів деревообробної галузі, метафоричного впливу на їх значення зазнають синтетичні й аналітичні форми. До першої групи нале-

жать однослівні терміни: *cushion* – *a device sometimes made into the ends of a hydraulic or pneumatic cylinder which restricts the flow of fluid at the outlet port, thus arresting the motion of the piston rod*; *knee* – *the segment of a sawmill carriage headblock that bears the carriage dogs, which hold the log being sawed*; *skyline* – *a cableway stretched tautly between two points and used as a track for a block or carriage* [24].

Якщо в *термінах-словосполученнях* метафоризації підлягає основний компонент *deck, pulp, ring, pocket*, то атрибутивний компонент звужує значення терміна-метафори і представляє собою видовий елемент:

6) *cold deck* – *a stack of logs left for later transportation (in the woods), or a deck of logs at the mill for winter use* [24];

7) *chemical pulp* – *the product of the reduction of wood or other fiber into component parts during cooking with various chemical liquors in processes such as sulfate, sulfite, and soda pulping* [24]; масив деревообробної термінології включає цілі кластери подібних термінологічних одиниць. Наприклад, *pulp* «м'якуш» (в трансформованому значенні «*деревна маса*») – термін-метафора, утворений на основі метафоричного перенесення за подібністю форми, в поєднанні з атрибутивними компонентами утворює видові терміни: *chemical pulp, chemimechanical pulp, groundwood pulp, market pulp, sulfite pulp*, що різняться специфікою переробки деревини.

8) *growth ring* – *one year's growth increment of a tree composed of one band of springwood (earlywood) and one band of summerwood (latewood)* [24]; лексема *ring* «*кільце*» зазнає уточнення значення в словосполученнях *annual ring, growth ring*;

9) *pitch pocket* – *an opening between growth rings which usually contains or has contained resin or bark or both* [24] – іменник *pocket* «*кишеня*» формує специфічні терміни *bark pocket, pitch pocket*.

Іншим поширеним типом термінів-словосполучень є поєднання типу А + S, в яких А – атрибутивний компонент, виражений іменником, прикметником або дієприкметником, які вказують на схожість предметів за різними ознаками, наприклад, *dressed size* – *the dimensions of lumber after being surfaced with a planing machine*; *tooth bite* – *the length of cut for each tooth on a saw as wood is feed to the saw* [24]. У наведених прикладах атрибутивні елементи *caterpillar, dressed, tooth* мають схожість за формою з тими об'єктами, на найменування яких вказує атрибутивний компонент словосполучення, виражений іменником.

Отже, метафоризація в англійській термінології є вербальною репрезентацією образно осмисленого спеціального наукового знання, що відображає менталітет, основи розумової діяльності, професійний досвід, лінгвокультурну компетенцію фахівців. Терміни деревообробної галузі функціонують як конвенційно визнані мовні одиниці зі спеціалізованою семантикою в формі слова або словосполучення і співвідносяться з конкретним поняттям в промисловій сфері, називаючи його. В ході аналізу дослідницького матеріалу найбільшу кількість термінів, утворених на основі метафоричного перенесення, зафіксовано в мікротерміносистемах первинної / лісопилної обробки та хіміко-механічної переробки деревини.

Різноманітність способів метафоричної трансформації термінів деревообробної промисловості свідчить про перспективність подальшого вивчення семантико-когнітивних особливостей функціонування терміносистем будь-якої галузі.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. М.: Языки русской культуры, 1998. 896 с.
2. Архангельська А.М. Проблеми лексичної та фразеологічної семантики. К.: НМЦВО, 2005. 167 с.
3. Гак В.Г. Языковые преобразования. М.: Языки русской культуры, 1998. 768 с.
4. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=26069. Назва з екрану.
5. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов. М.: МГУ, 1996. 246 с.
6. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. М.: Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
7. Медведева А.В. Национальный менталитет и языковая личность. Филология и культура. Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.П. Державина, 2003. С. 95–97.
8. Міщенко А.Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу: монографія. Вінниця: Нова книга, 2013. 448 с.
9. Никитин М.В. Лексическое значение в слове и словосочетании. Владимир: Изд-во ВГПИ, 1974. 218 с.
10. Панько Т.І. Українське термінознавство: підручник. Львів: Світ, 1994. 216 с.
11. Тараненко О.О. Метафора. Українська мова. Енциклопедія. Ред. Русанівський В.М. К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2004. С.307–309.
12. Харитончик З.А. Языковые ресурсы номинативных процессов. Номинация и дискурс: Мат-лы докл. межд. научн. конф. Минск: МГЛУ, 2006. С. 56–57.
13. Black M. More about Metaphor. Metaphor and Thought. Ed. by A. Ortony. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. P. 19–41.
14. Fauconnier G. The Way We Think. Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. N.Y.: Basic Books, 2002. 440 p.
15. Lakoff G. Metaphors We Live by. Chicago; L.: The University of Chicago Press, 1980. 242 p.
16. Langacker R.W. Grammar and Conceptualization. Berlin: Mouton de Gruyter, 1999. 427 p.
17. Nuyts J. Aspects of a Cognitive-Pragmatic Theory of Language: on cognition, functionalism and grammar. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1992. 401 p.
18. Poluzhyn M.M. Lecture Notes on Historiography of Linguistics. Vinnitsa: Foliant, 2004. 272 p.
19. Rehder B. Categorization as Causal Reasoning. Cognitive Science. 2003. Vol. 27, № 5. P. 709–748.
20. Sager J.C. Practical Course in Terminology Processing. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1990. 264 p.

Список ілюстративного матеріалу

21. Glossary of Terms Used in Timber Harvesting and Forest Engineering. Ed. by Bryce J. Stokes, Colin Ashmore, Cynthia L. Rawlins, and Donald L. Sirois. Mode of access: https://www.srs.fs.usda.gov/pubs/gtr/gtr_so073.pdf. Title with screen.
22. Glossary of Timber Terminology / Ed. By by Ivor Davis and Guy Watt. Mode of access: <http://www.greenspec.co.uk/building-design/timber-glossary/>. Title with screen.
23. Glossary of Timber Terms. Hardwood Timber Industry. Mode of access: <https://www.timbertax.org/publications/irs/msp/hardwood/chapter9/>. Title with screen.
24. Wood Products Online Expo Glossary. Mode of access: <https://woodproducts.onlineexpos.com/cgi-bin/glossary>. Title with screen.

Евтушенко Н. И. Семантико-когнитивное измерение метафоризации терминов деревообрабатывающей промышленности в современном английском языке

Аннотация. Статья посвящена исследованию семантико-когнитивных особенностей метафорического переосмысления терминов деревообрабатывающей промышленности в современном английском языке. В статье обосновывается роль метафоризации как одного из важнейших источников пополнения профессиональной лексики новыми терминами. Метафора рассматривается как когнитивный механизм, позволяющий осмысливать абстрактные понятия с помощью семантики конкретных объектов. Определены доминирующие виды и модели метафорических конструкций. Профессиональная речь отражает когнитивные структуры, которые находятся во взаимосвязи с семантическими. Учитывая структуру терминов деревообрабатывающей отрасли, их синтетическая и аналитическая формы обладают метафорическим воздействием на их семантический смысл.

Ключевые слова: срок, номинативные единицы, понятия, когнитивная лингвистика, когнитивные процессы, концептуализация, категоризация, метафора, семантический признак.

Yevtushenko N. Semantic-cognitive measurement of metaphorization of woodworking industry terms in the modern English language

Summary. The article is devoted to revealing semantic and cognitive characteristics of associative thinking in terms of timber industry in modern English. The role of metaphorization as one of the sources to enrich professional vocabulary with new terms has been explained. Metaphor is considered to be a cognitive mechanism to define the semantics of abstract notions by means of specific objects. There have been singled out the dominant types and models of metaphorical constructions. Cognitive aspect of metaphorical nomination lies in the associative relations of concepts in the native English speakers' world view. Professional language reflects mental structures interrelated with the meaning. Considering the structure of timber industry terms, both synthetic and analytical forms bear metaphorical influence on their semantic content.

Key words: terms, nominative units, concepts, cognitive linguistics, cognitive processes, conceptualization, categorization, metaphor, semantic feature.